

V.D. Călărășanu, S. Damian

Împăratul Gallienus, o reevaluare după 18 veacuri

Emperor Gallienus, a reevaluation after 18 centuries

A avut o domnie surprinzător de lungă, având în vedere contextul intern și internațional al epocii sale. Împăratul Gallienus – pe numele său întreg Publius Licinius Egnatius Gallienus Augustus – de la a cărui naștere se împlinesc, în acest an, 18 secole, a fost contemporanul, chiar gestionarul celei mai profunde crize pe care a cunoscut-o Imperiul Roman în perioada sa clasică, așa-numita ”anarhie militară a veacului Trei”, căreia, de altfel, nu i-a supraviețuit, deși îi poate fi atribuit meritul de a fi fost principalul artizan al controlării și apoi stingerii acesteia. Biografia sa are, se poate spune, calitatea de metaforă a destinului pe care suprastatul imperial l-a avut de înfruntat în următoarele veacuri; să amintim doar că tatăl său, împăratul Valerian¹, care l-a asociat la domnie încă din primul său an de domnie, a fost cel dintâi suveran roman căzut prizonier pe câmpul de luptă, doar pentru a avea parte de umilințe supreme din partea învingătorului său, suveranul persan Shapur. Performanța lui Gallienus de a se menține la putere aproape 15 ani, cel mai lung *leadership* imperial roman de la asasinarea lui Caracalla (care a rezistat pe tron 19 ani) nu a fost însă și semnul stabilității – fie ea politică, militară, ideologică sau economică. Deloc surprinzătoare sa înlăturare de la putere, ca și din viață, a părut să anunțe – cel puțin așa percepem noi acum, de la distanța confortabilă a unui viitor dezangajat – principalele direcții ale metamorfozării Imperiului în Împărăție.

Gallienus se naște în anul 213, probabil la Falerii Novi, într-o familie aliniată printr-o lungă tradiție pozițiilor ordinului senatorial, care nu avea de unde să presupună, atunci, că va da în acesta cel din urmă împărat originar din aristocrația Italiei; această împrejurare va părea, retrospectiv, cu atât mai plină de semnificații, cu cât, în epoca în care Gallienus vine pe lume, la conducerea Imperiului Roman se instalase deja cea dintâi dinastie neitalică, Casa Severilor. Pentru tânărul Gallienus, nu acest detaliu avea să fie însă cel mai plin de forță determinativă, ci faptul că, începând cu anul 235, când ultimul exponent al Severilor, Alexander², va fi lichidat de propriile trupe, pentru a face loc celui dintâi împărat-soldat, traco-romanul Maximinus Thrax – pe tronul imperial urmând să se succedă, până la ascensiunea tatălui său Valerian, deci într-un interval de doar 18 ani, nu mai puțin de 11 conducători³, majoritatea dintre ei militari de rang mediu, unii dintre

1. Publius Licinius Valerianus Augustus (cca. 193-260, pe tronul Romei în perioada 253-260).

2. Marcus Aurelius Severus Alexander (208-235, pe tron în perioada 222-235)

3. Este vorba de Maximinus Thrax, Gordian I, Gordian al II-lea, Pupienus, Balbinus, Gordian al III-lea,

ei neexercitându-și autoritatea, de altfel, decât asupra unor regiuni restrânse ale vastului supratat. În anul 253, tatăl său, Valerian, la acea dată comandant al legiunii a III-a Gallica, preia puterea în imperiu printr-un marș asupra capitalei Roma, Senatul acordându-i fără rezerve recunoașterea – însă numai după ce știrile despre moartea predecesorului său, uzurpatorul Aemilianus, au fost confirmate. Să reținem, deocamdată, că Aemilianus, a cărui efemeră domnie debutase în luna august 253, pentru a se sfârși prin asasinat doar două luni mai târziu, exercitase demnitatea de guvernator al provinciei Moesia Superior, răzvrătirea sa deschizând șirul unei suite de acte secesioniste care vor tulbura provinciile dunărene până la sfârșitul domniei și vieții lui Gallienus, cu care s-au aflat de altfel într-o relație cauzală directă. Conștient de efemeritatea poziției sale, tatăl – care are de făcut față imediat unei invazii navale gotice și a unei ofensive sasanide pe frontul din Orient – își asociază imediat fiul la tron; în anul următor este trimis să supravegheze starea de lucruri din regiunea Dunării și dobândește titlul de *Germanicus* (care este ridicat la superlativ – *Germanicus Maximus* – în 255 și reconfirmat de două ori peste alți doi ani), pentru ca în anul 257 să-și adjudece și titlul de *Dacicus Maximus*. În același an, familia imperială va descoperi un nou inamic, de această dată nemilitar, creștinii: tatăl Valerian va alege calea persecuțiilor; fiul va prefera, trei ani mai târziu, soluția unei relative toleranțe. Decizia de a pune capăt seriei de persecuții ordonate de tatăl său nu este, să amintim, una izvorâtă din revelație, convertire sau preferința pentru pacea socială, ci impusă de o conjunctură cu totul nefavorabilă. În anul 260, Valerian este luat prizonier pe frontul din Orient, Gallienus rămânând singur conducător al unui imperiu deja zgduuit de puternice mișcări secesioniste. De-a lungul următorilor opt ani, cât va mai rezista pe tronul imperial, cel de pe urmă aristocrat în purpură se va confrunta cu zeci de lideri secesioniști⁴, dar și cu un val aproape neîntrerupt de invazii – cele mai importante fiind cele ale alamanilor (în 260), sarmaților (264), herulilor și vizigoților (în 267 și 268).



Demn de interes, pentru noi, este faptul că, mai ales după pierderea tatălui și colegului de domnie, acest împărat face din frontul dunărean – am putea spune daco-dunărean? – prioritatea sa absolută. Atitudinea sa din anul 260 de a recunoaște *de facto*⁵ existența așa-numitelor Imperii Galic și Palmyrian (cel dintâi separând de restul Imperiului Romei provinciile Gallia, Britania și Hispania, iar celălalt cea mai mare parte a

Filip Arabul, Decius, Hostilian, Trebonianus Gallus și Aemilianus.

4. Într-o enumerare nesistematică și neexhaustivă, Postumus, Ballista, Macrianus, Quietus, Odaenathus, Vaballathus și Zenobia, Ingenuus, Regalianus, Mussius Aemilianus, Piso, Valens, Aureolus,

5. Această atitudine de *realpolitik* nu-l va reține însă de la a încerca în mai multe rânduri să-i înlăture pe liderii secesioniști, cu precădere pe Postumus

Anatoliei, Egiptul și provinciile propriu-zis asiatice) se poate explica suficient ca opțiune tactică, în condițiile în care, confruntat cu atâtea crize secesioniste, politico-ideologice și de securitate a teritoriului încă ținut sub control efectiv, *leadership*-ul de la Roma era nevoit să-și drămuiască cu atenție resursele, în cel mai larg sens al acestui termen. În cazul Imperiului Palmyrian, cea mai longevivă dintre entitățile desprinse din Imperiul Roman în epoca ”anarhiei militare” (independența Palmyrei va fi efectivă între 260 și 273), se poate adăuga ca element al calculului strategic și faptul că, astfel, Gallienus scăpa de grija conflictului istoricizat cu Imperiul Persan. Chiar așa stând lucrurile, nu putem califica atenția pe care Gallienus o acordă frontului dunărean decât ca excepțională, iar acest exceptionalism merită, în opinia noastră, o analiză care să evite cu egală preocupare, și prejudecățile, și clișeele. Aici este momentul să revenim asupra sintagmei chestionate mai sus, *frontul daco-dunărean*, fie și doar pentru a puncta următoarele:

- pe de o parte, a rezuma problematica acestei regiuni, din perspectiva *leadership*-ului imperial, la factorul dacic, constituie fără doar și poate o simplificare excesivă: aici se manifestă simultan tentațiile centrifuge ale elitelor emergente din provinciile dunărene (cele din Pannonia și Moesii fiind mai vizibile, cele din Dacia rămânând încă, la actualul stadiu al cercetării, ocultate) și ofensiva militară sistematică a unor populații care au deja, respectiv, vor dobândi expertiză în hărțuirea sistematică a Imperiului – în prim-plan aflându-se sarmații și goții

- pe de altă parte, nu putem face abstracție că elementul dacic este numitorul comun al celor mai multe dintre aceste probleme: dacii (cei liberi, de la periferia provinciei, dar poate nu numai ei) se află într-o ofensivă antiimperială suficient de energică încât să motiveze asumarea de către Gallienus a titlului *Dacicus Maximus*; atât sarmații, cât și goții/vizigoții acționează de pe teritorii cu substrat dacic, fiind greu de contestat prezența unor contingente de această origine în armatele lor expediționare; deși mișcarea secesionistă patronată de Ingenuus și Regalianus este, prin natura sa, o ”afacere internă” romană, conexiunile celui de-al doilea cu dacitatea sunt scoase în prim-plan; unul din vectorii-cheie ai contraofensivei imperiale pe acest front este generalul de origine dacă Aureolus, care va alege în cele din urmă calea trădării; receptarea contemporană a situației din regiune este rezumată de notoria (pentru istoriografia română și nu numai) consemnare a lui Rufus Festus despre faptul că, în timpul lui Gallienus, Dacia a fost pierdută ș.a.m.d.

Ecuția daco-dunăreană nu este însă decât un element de fundal în tabloul care-l înfățișează pe Gallienus. Și, oricât de surprinzător ar părea, lucrurile nu stau cu mult diferit nici în ceea ce privește contextul general al epocii în care acest împărat are neșansa să domnească, un context dominat de violente contestări ale unității politice și instituționale ale suprastatului imperial. Ceea ce rămâne definitoriu pentru această paradoxală gestionare a tronului de la Roma, din încă clasică vârstă a Romanității, este neașteptatul apetit pentru reforme militare și administrative, în împrejurări în care astfel de preocupări par condamnate la ignorare. Gallienus se pune în fruntea acestui efort reformator, prelungit apoi de Aurelian, Dioclețian și Constantin cel Mare, efort care va asigura redresarea Imperiului Roman pentru încă aproape o jumătate de mileniu.

Bibliografie orientativă:

Crevier 1814

Crevier, J. Baptiste Louis, *The History of the Roman Emperors: From Augustus to Constantine*, vol. 9, London

De Blois 1976

De Blois, Lukas, *The Policy of the Emperor Gallienus*, Ed. Brill, Leiden

Hinson 1995

Hinson, E. Glenn, *The Church Triumphant: A History of Christianity up to 1300*, Ed. Mercer University Press, Macon, Georgia

Protase 2010

Protase, D., *Sfârșitul stăpânirii romane în Dacia. Retragerea aureliană. Cauze și consecințe*, în Protase, D., Suceveanu, A. (ed.), "Istoria Românilor", vol. II "Daco-romani, romanici, alogeni", ediția a II-a revăzută și adăugită, Ed. Enciclopedică, București, pg. 263-295

Southern 2003

Southern, Pat, *The Roman Empire from Severus to Constantine*, Ed. Routledge, London/New York